

DREPT PUBLIC

CZU: 343.82(478)

[https://doi.org/10.52277/1857-2405.2021.3\(58\).08](https://doi.org/10.52277/1857-2405.2021.3(58).08)

ABORDĂRI TEORETICO-PRACTICE PRIVIND REGIMURILE DE DETENȚIE ÎN PENITENCIARELE REPUBLICII MOLDOVA

Vladimir COJOCARU,

șeful Direcției generale management instituțional,
Administrația Națională a Penitenciarelor,
doctorand, USM

<https://orcid.org/0000-0001-9838-7351>

SUMAR

În acest articol s-a evidențiat specificul punerii în executare a pedepselor privative de libertate în Republica Moldova. La fel, au fost abordate unele aspecte teoretico-practice privind dificultățile actuale întâmpinate în sensul realizării scopului pedepsei privative de libertate prin intermediul aplicării corespunzătoare a regimurilor progresive și regresive. O importanță specială s-a acordat identificării reglementărilor actuale ce determină plasarea în diferite tipuri de penitenciare cu cele trei regimuri de detenție. De asemenea, această lucrare științifică atrage atenția în privința necesității desfășurării unor studii menite să contribuie la formularea propunerilor de modificare a cadrului normativ și instituțional de punere în executare a pedepselor privative de libertate, inclusiv prin prisma condițiilor de infrastructură actuală, pentru o ponderare corespunzătoare a eforturilor necesare în procesul aplicării unor noi regimuri de detenție. Astfel, prin analiza juridică a prevederilor actuale s-a încercat ca prezenta lucrare să fie utilă atât justițiabililor, cât și mediului academic în privința realităților actuale privind aplicarea regimurilor de detenție și necesităților de intervenție în acest domeniu.

Cuvinte-cheie: pedeapsă, penitenciar, detenție, persoană privată de libertate, regim progresiv, regim regresiv, drepturi, obligații, condiții de detenție, art. 3 CEDO, supraaglomerare, recidivă, reintegrare socială.

THEORETICAL-PRACTICAL APPROACHES REGARDING THE DETENTION REGIMES IN THE PENITENTIARIES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

SUMMARY

This article highlighted the specific nature of the execution of custodial sentences in the Republic of Moldova. Similarly, some theoretical and practical aspects of the current difficulties encountered in achieving the purpose of the deprivation of liberty were approached through the proper application of progressive and regressive regimes. Special importance has been given to the identification of the current regulations that determine the placement in different types of prisons with the three detention regimes. Also, this scientific paper draws attention to the necessity to carry out studies aimed at contributing to the formulation of proposals for amending the normative and institutional framework in order to enforce custodial sentences, including the current infrastructure conditions. For a suitable weighting of the necessary efforts in the process of applying new detention regimes. Thus, the legal analysis of the present provisions has attempted to make the present work useful both to the justices and to the academic environment regarding the current realities concerning the application of detention regimes and the need for intervention in this field.

Key-words: punishment, prison, detention, person deprived of liberty, progressive regime, regressive regime, rights, obligations, conditions of detention, art. 3 ECHR, overcrowding, recidivism, social reintegration.

În prezenta lucrare ne-am propus să analizăm esența sistemului de executare a pedepsei privative de libertate prin repartizarea condamnaților în tipuri de penitenciare și regimuri de detenție. Vom identifica parcursul ce urmează a fi realizat de către persoana cu sentință de condamnare la pedeapsă privativă de libertate pe parcursul detenției, respectiv – corelația a ceea ce se dispune prin sentința de

condamnare cu procesul efectiv de punere în execuție a pedepsei privative de libertate, din perspectiva reglementărilor actuale, a infrastructurii și altor procese relevante. Pedepsa privativă de libertate, închisoarea sau detențiunea pe viață, reprezentând o izolare de comunitate pentru o durată de timp, presupune, de fapt, plasarea condamnatului într-un mediu nou, cu reguli și cerințe diferite față de cele din mediul liber din comunitate, care-i vor crea deținutului cadrul de mobilitate în mediul închis – reguli ce sunt conținute în dreptul execuțional penal constituit din totalitatea normelor juridice, prin care sunt reglementate relațiile sociale privind executarea sancțiunilor penale în scopul asigurării unei influențări educative eficiente asupra persoanelor supuse executării în scopul prevenirii săvârșirii de noi infracțiuni și apărării ordinii de drept [10, p. 8-9].

Elementul central al punerii în execuție a pedepselor privative de libertate este aplicarea corespunzătoare a regimurilor penitenciare persoanelor private de libertate, care să contribuie la determinarea conduitei prosociale – element obligatoriu pentru realizarea funcțiilor pedepsei, regimuri care trebuie să fie reglementate prin lege organică, în conformitate cu lit. n), alin. (3) art. 72 din Constituția Republicii Moldova [6].

Cuvântul *regim* provine de la francezul *regime*, ceea ce înseamnă mod de viață al unei persoane concrete sau al unui grup de persoane. Astfel, regimul de execuție a pedepsei, specific pentru condamnații la un anumit tip de pedeapsă, semnifică modul lor de viață și reflectă în sine conținutul acestei pedepse [1, p. 109].

Regimul de detenție, care reprezintă un ansamblu de reguli, drepturi, obligații, programe și activități ce urmăresc realizarea unei bune conviețuirii, menite să încurajeze comportamente, atitudini și abilități prosociale, solicită o atenție sporită în partea de reglementare, fiindcă, în conformitate cu normele în vigoare, își vor întemeia deciziile administrațiile penitenciarelor, iar pretențiile – persoanele private de libertate și reprezentanții instituțiilor de monitorizare a respectării drepturilor omului. Astfel, conform tendințelor actuale de promovare a conceptului de securitate dinamică în penitenciare, se impune necesitatea elaborării setului de pârghii necesar pentru a fi utilizat în acest sens, pârghii care necesită a fi utilizate într-un cadru obiectiv, pentru a evita deciziile arbitrare adoptate de către administrația penitenciarelor. De-a lungul vremii, s-au practicat nenumărate sisteme de execuție a pedepsei închisorii, care nu întotdeauna și-au dovedit eficiența în ceea ce privește reeducarea condamnaților. În general, sunt cunoscute mai multe regimuri, în special – regimul deținerii în comun în penitenciare, detenția în comun implicând aglomerări de infractori de toate categoriile, fără distincții de vârstă, sex, antecedente penale, gravitatea infracțiunii etc.

Condamnații sunt ținuti împreună atât ziua cât și noaptea în săli comune, dormitoare comune și lucrează în ateliere comune [13, p. 98].

Intervenția în acest domeniu este determinată de faptul că în Republica Moldova filosofia penală este încă la etapa justiției retributive, deși legea penală are drept scop prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, nu de a cauza suferințe fizice sau de a leza demnitatea omului. În realitate, privarea de libertate pe termene foarte lungi arată că la noi proporția condamnaților care ispășesc termene mai mari de 10 ani depășește de trei ori media europeană. Există pedepse ce se aplică în condiții calificate de către Comitetul european pentru prevenirea torturii (CPT) drept inumane și degradante – fapt constat de către membrii Comitetului european pentru prevenirea torturii, urmare a vizitelor desfășurate în Republica Moldova. Pedepsa realizată, inclusiv fără individualizarea regimului sau nivelului de siguranță, constând în executarea întregului termen în același tip de penitenciar, stabilit de instanță în dependență de infracțiunea comisă, respectiv imposibilitatea repartizării în dependență de o evaluare individuală a nivelului de risc, contrar Regulilor Penitenciare Europene Rec (2006)2 [12], având acces redus la studii, muncă, ocupații utile, cu șanse minime de liberare condiționată, reprezintă o gravă încălcare a drepturilor omului și are efect contrar scopului ei.

Execuția pedepsei în aceste condiții generează recidivă (peste 56%), expunând comunitățile la insecuritate, iar contribuabilul – la costuri triple, deoarece plângerile împotriva condițiilor de detenție ajung la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Convenția Europeană cere statului să asigure că persoana este deținută în condiții care sunt compatibile cu respectarea demnității sale umane. Analizând fiecare dintre cazurile împotriva Moldovei la CtEDO, înaintate pe situații ce vizează sistemul penitenciar, am constatat că motivele condamnării Republicii Moldova de către Curte sunt:

1. detenția în condiții precare;
2. asistență medicală neadecvată;
3. recurgerea nejustificată la alimentarea silită;
4. compensații insuficiente pentru violarea art. 3.

Situația privind cazurile analizate o prezentăm în tabelul ce urmează.

La 1 ianuarie curent în custodia sistemului penitenciar erau deținuți 6.429 de persoane, dintre care 5.444 – condamnați, 983 – preveniți și 2 – arest contravențional. Raportul dintre eliberările efective și eliberările potențiale reprezintă unul dintre cele mai scăzute nivele din Europa, conform Raportului anual privind statistica penală al Consiliului Europei, SPACE I – Populații Penitenciare. Media acestui raport pentru Europa este de 53,8 la 100. Astfel, deducem că Moldova înregistrează o mare viteză de creștere a populației penitenciare [11].

Detenția în condiții precare	39	2005 – Ostrovar, Becciev. 2007 – Istratii și alții, Modârcă, Ciorap, Stepuleac, Popovici, Țurcan. 2008 – Malai. 2009 – Străisteanu și alții, Valeriu și Nicolae Roșca, Gavrilovici. 2010 – Brega, I. D. 2011 – Rotaru, Haritonov, Taraburca. 2012 – Feraru, Hadji, Arseniev, Culev, Plotnicova, Constantin Modarca, Ciorap (nr. 3). 2013 – Mitrofan, Ipati, Segheti. 2015 – Silvestru, Pisaroglu, Shishanov. 2016 – Morgoci, Mescereacov, Savca, Okolisan, Cristioglo, Baștovoii, Galaida și Coposciu . 2017 – Braga, Valentin Baștovoii.
Asistență medicală neadecvată	12	2005 – Șarban. 2006 – Boicenco, Holomiov. 2007 – Istratii și alții, Stepuleac. 2008 – Levința. 2009 – Paladi. 2010 – Brega, Oprea. 2011 – Lipencov, Pascari. 2015 – Veretco.
Recurgerea nejustificată la alimentarea silită	1	2007 – Ciorap.
Compensații insuficiente pentru violarea art. 3	4	2010 – Ciorap (nr. 2). 2014 – Gavrilița. 2016 – Morgoci. 2017 – Grecu.

Prin urmare, sistemul penitenciar, parte a justiției penale, se confruntă cu probleme la nivel de funcționare, probleme care îl împiedică să-și realizeze misiunea, respectiv la realizarea scopului pedepsei – reintegrarea socială a persoanelor condamnate și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni. Conform indicatorului internațional Rule of Law Index 2017-18, the World Justice Project, Moldova are un scor de doar 0,29 puncte, din maxim 1, pentru sub-indicatorul *Serviciile corecționale sunt eficiente în reducerea comportamentului criminal* [15].

Necesitatea cercetării particularităților executării pedepselor privative de libertate în regimuri de detenție este determinată de faptul că această problemă a fost puțin studiată până în prezent, iar cadrul normativ general de executare a pedepselor privative de libertate reiterează preponderent aceleași particularități de repartizare a deținuților pentru executarea pedepselor.

În pofida faptului existenței unui număr de lucrări în care este reflectată problema abordată de noi, la elaborarea acestora majoritatea dintre autori s-au bazat pe conceptele vechi de studiere a problemei în cauză.

Analizând evoluția istorică a cadrului execuțional penal aplicat în spațiul actual al Republicii Moldova, constatăm că în perioada anilor 1940-1961 în această regiune a lipsit legislația penală și execuțional-penală proprie, fiind impusă în acest domeniu legislația RSS Ucrainene.

La 25 decembrie 1958 au fost adoptate Bazele legislației penale ale URSS și ale republicilor unionale, în temeiul cărora, la 24 martie 1961, a fost adoptat primul Cod penal al RSS Moldovenești, care a fost în vigoare timp de aproximativ 30 de ani [4]. Ulterior au apărut primele acte normative speciale care reglementau exclusiv punerea în executare a pedepselor penale. Tocmai la 22 iunie 1993, a fost adoptat Codul de executare a sancțiunilor de drept penal, care a intrat în vigoare în ianuarie 1994 [2], iar

la 20 decembrie 1994, Guvernul R. Moldova a aprobat Statutul executării pedepsei de către condamnați, care a intrat în vigoare în martie 1997.

La etapa respectivă, reglementările aprobate au preluat, practic, cu mici schimbări, structura organizatorică, atribuțiile și procedurile în domeniul executării pedepselor penale existente anterior. Astfel, conform prevederilor art. 62 al Codului de executare a sancțiunilor de drept penal, adoptat în anul 1993, condamnații la privațiune de libertate executau pedeapsa în următoarele tipuri de penitenciare:

- coloniile de corecție (cu regim comun, regim sever, colonii-așezări, colonii speciale pentru deținere în condiții de izolare strictă a recidiviștilor deosebit de periculoși);
- coloniile de reeducare;
- închisorile;
- izolatoarele de anchetă penală;
- spitale penitenciare.

În coloniile de toate tipurile puteau fi create secoare pentru deținerea izolată a condamnaților de diferite categorii.

În anul 1996, în vederea executării Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 347 din 30.10.1995 „Cu privire la Direcția instituțiilor penitenciare”, Direcția instituțiilor penitenciare a trecut din subordinea Ministerului Afacerilor Interne în subordinea Ministerului Justiției [7]. Practic, reforma sistemului penitenciar a început imediat după trecerea Direcției instituțiilor penitenciare în subordinea Ministerului Justiției și a vizat umanizarea regimului de deținere, bazată pe respectarea demnității umane, legalitate, nediscriminare, imparțialitate și transparență la punerea în executare a pedepselor penale, precum și întreprinderea unor măsuri concrete care au vizat extinderea drepturilor acordate persoanelor private de libertate, îmbunătățirea condițiilor de detenție, alimentare și acordare a asistenței medicale deținuților.

Un instrument important în acest sens a fost adoptarea, în 1996, a Legii Republicii Moldova cu privire la sistemul penitenciar nr. 1036-XIII din 17.12.1996, publicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 15, art. 154 din 06.03.1997 (republicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr.183-185, art. 654 din 10.10. 2008), prin care sarcina punerii în executare a pedepselor penale privative de libertate a fost stabilită, la nivel de legislativ, în competența sistemului penitenciar, care, în conformitate cu prevederile art. 4 (5) al Legii cu privire la sistemul penitenciar nr. 1036-XIII din 17.12.1996, este subordonat Ministerului Justiției [8]. Reglementarea este prezentă și în actuala Lege cu privire la sistemul administrației penitenciare nr. 300 din 21.12.2017, intrată în vigoare la 16.05.2018 [9].

Prin Legea nr. 443-XV din 24.12.2004 a fost adoptat noul Cod de executare, care a fost elaborat luându-se în considerație reglementările internaționale în materie, în special cele ce țin de garantarea și respectarea drepturilor omului. Astfel, normele Codului prevăd: egalitatea condamnaților în fața legii, diferențierea, individualizarea și planificarea executării pedepselor penale, aplicarea rațională a mijloacelor de corijare a condamnaților și stimularea comportamentului respectuos față de lege, legalitatea, democratismul, umanismul, respectarea drepturilor, libertăților și demnității umane etc. [3]. În conformitate cu prevederile art. 72 din Codul penal [5], art. 173-175 din Codul de executare și art. 6 (7) al Legii cu privire la sistemul penitenciar, atribuțiile respective urmează a fi exercitate de către următoarele tipuri de instituții penitenciare:

- a) penitenciarele de tip deschis;
- b) penitenciarele de tip semiînchis;
- c) penitenciarele de tip închis;
- d) penitenciarele pentru minori;
- e) penitenciarele pentru femei, în care este creat și un sector unde își execută pedeapsa persoanele de sex feminin care nu au atins majoratul;
- f) izolatoarele de urmărire penală;
- g) casele de arest;
- h) spitalele penitenciare.

Concomitent, într-o instituție penitenciară pot fi create, cu respectarea particularităților prevăzute de Codul de executare, mai multe sectoare distincte de detenție corespunzătoare diferitor tipuri de penitenciare. Totuși, deși au fost modificate instituțiile ce pun în executare pedeapsa penală, legea, în esența ei, nu a făcut o distincție clară între tipurile de penitenciare existente, particularitățile regimurilor de executare a pedepsei, iar diferențierea condamnaților pe tip de penitenciar și regim de detenție are loc doar reieșind din gravitatea faptei comise, sancțiunea penală aplicată și durata executată din pedeapsă, dar fără a stabili criterii de individualizare

a executării pedepsei și posibilitatea aplicării unui sistem progresiv și regresiv de executare în care pot fi utilizate mijloace de destindere a regimului de executare sau posibilitatea transferării deținutului dintr-un regim de executare în altul, în raport de respectarea de către deținut a măsurilor planificate la individualizarea executării pedepsei.

Infrastructura învechită, care nu este adaptată la sistemul de celule și nu permite separarea condamnaților în sectoare mici, în combinație cu insuficiența personalului custodial duce la perpetuarea violenței și subculturii în mediul penitenciar. Doar trei din cele 17 instituții penitenciare din republică au fost renovate și corespund standardelor minime de detenție (Rusca, Goian și Taraclia), în care sunt deținute 707 persoane. Arhitectura instituțiilor de detenție contribuie direct la prezența intimidării și maltratării unor anumite categorii de deținuți, fiindcă în ele este prezentă ierarhia neformală, guvernată de propriile reguli și interacțiunea ei cu grupările criminale din afara sistemului penitenciar. Aceste probleme sunt exacerbate de fenomenul suprapopulării penitenciarelor, fenomen care, reiterăm, este deseori drept simptom al unei justiții penale dezechilibrate.

Analizând practica internațională, am constatat că sistemul penitenciar național este organizat diferit de cel european, unde nu există noțiunea *tip de penitenciar*, în aceste state penitenciarele dispun doar de regimuri de detenție. Astfel, în țările Uniunii Europene pot fi întâlnite următoarele regimuri de detenție: deschis, semideschis, închis și de maximă siguranță sau sunt stabilite sectoare cu diferite nivele de securitate, numite convențional blocul de nivelul A, B, C sau D.

În România, spre exemplu, prin aprobarea legii noi a executării pedepsei, separația în concret a regimului de executare nu se mai realizează în funcție de natura infracțiunii săvârșite și de starea de recidivă a condamnatului, acestea constituind elemente de individualizare a pedepsei stabilite de către instanța de judecată cu ocazia pronunțării hotărârii de condamnare, fără a avea vreo relevanță pentru faza de executare a pedepsei [14, p.11].

Concluzii

Normele actuale au creat în R. Moldova un sistem rigid de executare a pedepsei, în care avansarea pe regimuri nu constituie o măsură de destindere, ci o etapă obligatorie de urmat în raport cu termenul de pedeapsă deja executat. În consecință, analizând reglementările legislației naționale în domeniul individualizării executării pedepsei, se constată că diferențierea instituțiilor penitenciare în trei tipuri de penitenciare și existența în cadrul acestora a unor regimuri de detenție rigide nu permite realizarea scopurilor pedepsei penale, deoarece diferențierea în funcție de tip de penitenciar

nu permite decât separarea anumitor categorii de deținuți în raport de gravitatea faptei comise, în esență, drepturile și obligațiile fiind similare (în cazul penitenciarelor de tip închis și semiînchis), dar, reieșind din recomandările și practica internațională, diferențierea executării pedepsei, respectiv – regimul de detenție, urmează a fi stabilit în raport de anumite criterii care caracterizează personalitatea deținutului și comportamentul acestuia la executarea pedepsei. Astfel, rațional ar fi de renunțat la noțiunea *tipuri de penitenciar*, iar regimurile de detenție create în cadrul penitenciarelor urmează a fi diversificate în funcție de categorisirea deținuților și necesitățile de resocializare a acestora. Prin urmare, legea urmează să reglementeze categoriile de regimuri de detenție ce pot fi create în penitenciare, criteriile și procedura de clasificare (categorisire) a deținuților, precum și procedurile de transfer dintr-un regim penitenciar în altul și/sau acordarea măsurilor de destindere în corespundere cu conduita deținutului și nivelul de realizare a planului individual de executare a pedepsei private de libertate.

Pentru asigurarea realizării scopului pedepsei – de prevenire a recidivei prin schimbare comportamentală, în sensul creării unor deprinderi și competențe social-utile – este necesar de a crea acel cadru care să poată fi aplicat persoanelor private de libertate conform nevoilor individuale și conform cerințelor de siguranță în locurile de detenție. Cadrul acesta necesită a fi format din totalitatea reglementărilor și utilităților pentru a permite funcționarea unor regimuri de deținere și pentru asigurarea creionării traseului persoanei private de libertate în perioada executării pedepsei și până la liberarea din penitenciar, precum și pregătirea pentru reintegrare în muncă și în societate a celor eliberați.

În concret, este necesară modificarea cadrului normativ general: Codul penal, Codul procesual penal și Codul de executare în partea ce vizează categoriile penitenciarelor și regimurilor de detenție. Concomitent, este necesar a reglementa clar care trebuie să fie conținutul fiecărui regim de detenție. Anume de la aceste prevederi sistemul administrației penitenciare să-și întemeieze solicitările pentru bugetarea lucrărilor necesare a fi realizate pentru crearea regimurilor separate și profilarea penitenciarelor conform condițiilor reale de siguranță ce le pot asigura. Modificările și completările la cadrul normativ trebuie să se refere inclusiv la procesul de evaluare și repartiție a persoanelor private de libertate pentru executarea pedepselor privative de libertate, astfel ca acest proces să fie unul flexibil la îndemâna administrației penitenciare și care să încurajeze persoana privată de libertate să se implice activ în procesul de recuperare socială și de pregătire pentru eliberare. Desigur, în continuare este

necesar a diversifica gama de programe și activități la care să poată fi încadrate persoanele private de libertate, conform planurilor individuale de executare a pedepsei.

Referințe bibliografice:

1. Carp S., Osadci C., Rusu O. *Drept execuțional penal*. Chișinău: Academia de Poliție a Ministerului Afacerilor Interne, 2007. 447 p.
2. Codul de executare al sancțiunilor de drept penal. Nr. 1524 din 22.06.1993. În: *Monitorul Parlamentului*, 1994, nr. 1. Abrogat.
3. Codul de executare al Republicii Moldova. Nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 214-220, art. 704.
4. Codul penal al R.S.S.M. din 24 martie 1961. În: *Veștile*, 1961, nr. 10. Abrogat.
5. Codul penal al Republicii Moldova. Nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72-74.
6. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1.
7. Decretul Președintelui Republicii Moldova „Cu privire la Direcția instituțiilor penitenciare”, nr. 347 din 30.10.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 64.
8. Legea cu privire la sistemul penitenciar. Nr. 1036 din 17.12.1996. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 15.
9. Legea cu privire la sistemul administrației penitenciare. Nr. 300 din 21.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 48-57.
10. Oancea I. *Drept execuțional penal*. București: All Educational, 1998. 358 p.
11. Raportul Anual privind Statistica Penală al Consiliului Europei: SPACE I – 2005 – 2015 (actualizat la 21 noiembrie 2018) <http://wp.unil.ch/space/files/2018/12/Moldova.pdf> (vizitat 05.09.2021).
12. Recomandarea Rec(2006)2 a Comitetului de Miniștri cu privire la Regulile penitenciare europene. <https://rm.coe.int/16804c8d9a> (vizitat 01.09.2021)
13. Rusu I.M. *Drept execuțional penal*. București: Hamangiu, 2015. 464 p.
14. Zidaru P. *Legea nr. 275/2006 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal: Comentarii*. București: Hamangiu, 2008. 380 p.
15. The WJP Rule of Law Index 2017-2018. https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP_ROLI_2017-18_Online-Edition_0.pdf (vizitat 08.09.2021).

